

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

ЯСІНЬ ІЛОНА МИКОЛАЇВНА

УДК 343.35 (477) (043.3)

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ
НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ
УКРАЇНИ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник

доктор юридичних наук, доцент
Брич Лариса Павлівна,
Хмельницький університет
управління та права,
завідувач кафедри кримінального права
та процесу

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Дудоров Олександр Олексійович,
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з правових та організаційно-тактичних
проблем ОРД

кандидат юридичних наук, доцент
Хилюк Світлана Володимирівна,
Український католицький університет,
керівник магістерської програми з прав людини

Захист відбудеться « 16 » лютого 2018 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розіслано « 10 » січня 2018 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

І. В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Незважаючи на те, що ст. 368² КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, є новелою чинного КК України, її диспозиція вже кілька разів викладалася в новій редакції. Це свідчить, що законодавцем не знайдено ідеальної конструкції відповідного складу злочину. Як відомо, витоки правильних законодавчих рішень беруть початок із наукових досліджень. Лише належне наукове обґрунтування кримінально-правової норми може зробити її дієвою й ефективною.

Кримінально-правову кваліфікацію незаконного збагачення досліджували такі українські науковці: Л. П. Брич, Д. О. Гарбазей, О. І. Гузоватий, О. П. Денег, О. О. Дудоров, В. М. Киричко, О. О. Книженко, М. В. Кочеров, В. Н. Кубальський, М. І. Мельник, Д. Г. Михайленко, В. Я. Тацій, Т. М. Тертиченко, Р. В. Трофименко, В. І. Тютюгін, М. І. Хавронюк, О. Ю. Шостко. Результати наукових досліджень кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, в тому числі кримінально-правової кваліфікації цього злочину знайшли відображення у трьох захищених дисертаціях, зокрема О. І. Гузоватого, О. П. Денег, М. В. Кочерова, а також наукових статтях, структурних частинах коментарів КК України, підручниках і посібниках з Особливої частини кримінального права України. Проте в науці кримінального права України нема одностайності ані з приводу оптимальної конструкції складу незаконного збагачення з позиції *de lege ferenda*, ані щодо багатьох аспектів кримінально-правової кваліфікації цього злочину, з точки зору *de lege lata*.

Попри потужний превентивний антикорупційний потенціал ст. 368² КК України, обумовлений очевидністю передбаченого нею злочину, норма про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення майже не застосовується на практиці. У Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься 14 вироків, постановлених у справах про незаконне збагачення. Але ці вирoki є актами застосування ст. 368² КК України, яка діяла до вступу в силу положень Закону України від 12.02.2015 № 198-VIII. Водночас у засобах масової інформації мало не щодня оприлюднюється інформація про гучні затримання осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, під час отримання ними неправомірної вигоди, в яких у результаті обшуків виявляли діаманти, предмети антикваріату, готівку в трилітрових банках на суми, які значно перевищують як розмір отриманої ними неправомірної вигоди, так і суми їхніх законних доходів за десятки років державної служби. Тож, такі діяння мають бути кваліфіковані як незаконне збагачення. Однак існуюча у чинному законодавстві норма, яка регламентує кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, не дає позитивного результату. Причина цього – частково у недосконалій редакції ст. 368² КК України «Незаконне збагачення».

Наведені обставини, зокрема недосконалість диспозиції статті про незаконне збагачення, очевидний брак відповідної практики Верховного Суду України, відсутність єдності наукових підходів щодо регламентації кримінальної відповідальності за цей злочин, ускладнюють кримінально-правову кваліфікацію діянь за ст. 368² КК України.

Відтак, очевидно є актуальність дослідження кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення за законодавством України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у Львівському державному університеті внутрішніх справ у межах досліджень за темою «Проблеми реформування правової системи України» (номер державної реєстрації 0112U007492).

Мета і задачі дослідження. *Мета* роботи – на основі дослідження особливостей законодавчої конструкції складу злочину «Незаконне збагачення», досягнень теорії кримінально-правової кваліфікації та практики застосування кримінально-правової норми про незаконне збагачення з'ясувати і запропонувати загальні, типові і видові правила кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення.

Для досягнення мети окреслено такі основні *задачі*:

– визначити концептуальні засади дослідження кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення, зокрема: з'ясувати стан розробки проблеми кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, в тому числі кримінально-правової кваліфікації цього злочину; здійснити аналіз підстав встановлення та існування в Україні кримінальної відповідальності за незаконне збагачення як ключової передумови для вирішення питань кримінально-правової кваліфікації саме цього злочину;

– здійснити аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину «Незаконне збагачення» як юридичної підстави кримінально-правової кваліфікації відповідного злочину та, за необхідності, вивести формулювання законодавчої моделі кримінально караного незаконного збагачення, оптимальне, з точки зору її придатності, для правильної кримінально-правової кваліфікації;

– виявити і сформулювати видові правила кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення за кримінальним правом України, як із позиції *de lege lata*, так і *de lege ferenda*.

Об'єктом дослідження є кримінально-правова кваліфікація як один із основних способів застосування закону про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення.

Предметом дослідження є кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення за законодавством України.

Методи дослідження обрано на основі окреслених у дисертаційній роботі мети і задач, з урахуванням об'єкта і предмета дослідження. Зокрема,

застосування *системного методу* дало змогу: визначити загальну структуру дисертації, що забезпечило ґрунтовне розкриття та вирішення наведених задач (усі розділи дисертації); комплексно дослідити об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину «Незаконне збагачення» як підстави кримінально-правової кваліфікації відповідного злочину (розділ 2); виявити співвідношення загальних, типових і видових правил кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення (розділ 3); *метод історичного аналізу* застосовано для з'ясування та дослідження розвитку українського законодавства про відповідальність за незаконне збагачення (підрозділи 1.1, 1.2); *загальнонауковий діалектичний метод* становить світоглядну основу дисертації (усі розділи дисертації). Особливо очевидним застосування цього методу було у дослідженні суспільно небезпечного діяння складу незаконного збагачення, яке розглядалося у рамках співвідношення його змісту і форми, сутності і явища, а також під час виявлення типів співвідношення складу незаконного збагачення з тими законодавчими конструкціями, що мають із ним спільні ознаки (підрозділ 3.3); *логіко-семантичний* – дав змогу виконати ґрунтовне дослідження понятійного апарату (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4, 3.2); *метод узагальнення* – для формування, на основі вже існуючих у спеціальній літературі позицій, поглядів і думок, нових пропозицій щодо вироблення видових правил кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення за кримінальним правом України (розділ 3); *догматичний* – сприяв виявленню та дослідженню можливостей удосконалення норми, яка регламентує кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, та удосконалення норм чинного антикорупційного законодавства, які повинні застосовуватися у субсидіарному порядку із досліджуваною кримінально-правовою нормою (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4, 2.5); *статистичний* – задля аналізу даних судової практики та статистики щодо злочину, передбаченого ст. 368² КК України (підрозділи 1.2, 3.2); *соціологічний* – для вивчення думки професіоналів у сфері кримінальної юстиції щодо проблеми кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення за законодавством України (підрозділи 1.2, 2.2, 3.1, 3.3).

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, чинне кримінальне законодавство України, антикорупційне та нотаріальне законодавство. Науково-теоретичною основою дисертації є праці вітчизняних та зарубіжних учених, присвячені концептуальним проблемам кримінального права, службовим злочинам, кримінальній відповідальності за злочини, що прямо чи опосередковано дотичні до незаконного збагачення, та інша спеціальна література.

Емпіричну базу дослідження становлять: результати соціологічного опитування професіоналів у сфері кримінальної юстиції; узагальнення матеріалів, оприлюднених у засобах масової інформації, щодо повідомлень

про факти одержання неправомірної вигоди; результати опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології за період 2008–2015 рр., статистичні дані Генеральної прокуратури України про стан протидії корупції в Україні за період 2014–2016 рр. та вересень 2017 р., звітні матеріали Міністерства юстиції України за період 2011–2015 рр., звітні матеріали Національного антикорупційного бюро України за період 2016 – червень 2017 рр., судові рішення судів України різних інстанцій за ст.ст. 191, 209, 354, 364, 368, 368² 369² КК України, що містяться у базі Єдиного державного реєстру судових рішень України.

Наукова новизна одержаних результатів. Попри наявність трьох захищених в Україні дисертацій, присвячених дослідженню незаконного збагачення, одна з яких – кримінально-правовій кваліфікації цього злочину, результати окресленої розвідки є важливими для теорії кримінального права та правозастосовної практики і мають наукову новизну, котра полягає у такому:

вперше:

– здійснено наукознавче вивчення незаконного збагачення, у результаті якого виявлені прогалини у теоретичних дослідженнях кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, в тому числі кримінально-правової кваліфікації цього злочину. Встановлено низку питань, котрі не отримали однакового вирішення, зокрема: визначення безпосереднього об'єкта складу незаконного збагачення; розмір предмета незаконного збагачення; опис суспільно небезпечного діяння у диспозиції ст. 368² КК України; розмежування окресленого складу злочину зі складами інших корупційних злочинів та відмежування його від складів адміністративних правопорушень, які вчиняються у сфері службової діяльності, а також встановлення співвідношення між ними; місце статті про незаконне збагачення у системі кримінально-правової протидії корупційним злочинам; реалізація кримінальної відповідальності за незаконне збагачення у контексті принципу презумпції невинуватості;

– обґрунтовано, що положення про підтвердження законності підстав набуття активів у власність особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, має не лише процесуальний, а й матеріально-правовий зміст, який полягає у відповідності одному зі системно-правових принципів/критеріїв криміналізації – процесуальної здійснюваності доказування. Усупереч поширеній у кримінально-правовій літературі позиції, згідно з якою вважається, що покладення обов'язку доказування на суб'єкта злочину у диспозиції ст. 368² КК України є проявом порушення презумпції невинуватості, доводиться, що положення ст. 368² КК України про підтвердження законності підстав набуття активів у власність доказами необхідно тлумачити не як покладення обов'язку на особу, яка є суб'єктом цього злочину, а як надані законом суб'єктивне юридичне право, можливість

для особи, наявні активи якої явно перевищують її законні доходи, підтвердити доказами законність їх походження;

– доведено необхідність диференціювати кримінальну відповідальність за незаконне збагачення за розміром предмета складу злочину. Пропонується виокремити такі його види: значний розмір; великий розмір, особливо великий розмір. Обґрунтовано конкретні значення цих розмірів;

– висунуто ідею удосконалити конструкцію складу незаконного збагачення такою ознакою, як обстановка вчинення злочину. Пропонується таке формулювання цієї ознаки: «у зв'язку з виконанням особою функцій держави або місцевого самоврядування». Для реалізації принципу кримінально-правової заборони – процесуальної здійснюваності доказування діяння, зокрема в частині обстановки вчинення злочину, сформульовано пропозиції про внесення змін до актів регулятивного законодавства;

– запропоновано зміни до актів регулятивного законодавства – положень, які забезпечать процесуальну здійснюваність доказування умисної форми вини суб'єкта незаконного збагачення щодо переадресації ним активів іншим особам та убезпечать добросовісних осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, від порушення щодо них презумпції невинуватості;

удосконалено:

– характеристику соціальної обумовленості існування кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. Проаналізовано критерії кримінально-правової заборони незаконного збагачення – соціальні (висока суспільна небезпека як окремих злочинів, так і всіх злочинів цього виду, відносна поширеність, пропорційність позитивних і негативних наслідків існування кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, неможливість подолання зазначеного правопорушення без застосування кримінально-правових заходів) та системно-правові принципи. Встановлено, що незаконне збагачення не є поодиноким, а, навпаки, цілком очевидним, поширеним суспільно небезпечним явищем. Характер та ступінь суспільної небезпеки злочину, передбаченого ст. 368² КК України, є цілком достатнім для існування відповідної кримінально-правової заборони. Шкода, яка заподіюється у результаті вчинення такого діяння, проявляється практично у всіх сферах суспільного життя. Виявлено, що низка системно-правових принципів криміналізації не повною мірою врахована законодавцем під час криміналізації відповідного діяння, зокрема: принцип процесуальної здійснюваності доказування, принцип визначеності та єдності термінології, повноти складу діяння, принцип відповідності санкції тяжкості кримінально караних діянь. Запропоновано зміни до законодавства для подолання цих недоліків;

дістали подальший розвиток:

– висновок про те, що запровадження, збереження та удосконалення норми, яка регламентує кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, є таким правовим засобом, без якого неможливе запобігання та протидія корупції в Україні;

– висновок про чотиричленну будову об'єкта незаконного збагачення. Запропоновано видовим об'єктом незаконного збагачення вважати правопорядок у сфері діяльності службових осіб державного апарату, осіб апарату місцевого самоврядування, державних, комунальних підприємств, установ та організацій;

– пропозиції зменшити мінімальний кримінально караний розмір предмета незаконного збагачення. Наведено аргументи, що таким розміром має бути 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– виявлення типів співвідношення складу незаконного збагачення зі складами злочинів та складами адміністративних правопорушень, що мають із ним спільні ознаки. Це, зокрема, такі: співвідношення суміжних складів злочинів, конкуренція загальної і спеціальної норм, конкуренція норм як частини і цілого. Констатовано відсутність колізії і передумов для конкуренції кількох спеціальних норм у співвідношенні незаконного збагачення та складів злочинів й адміністративних правопорушень, що мають з ним спільні ознаки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що результати дисертаційної роботи вже використовувалися у підготовці Проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення реалізації кримінальної відповідальності за незаконне збагачення» та пояснювальної записки до нього.

Отримані наукові результати можуть бути використані у:

– науковій діяльності – для подальших досліджень кримінально-правової характеристики незаконного збагачення;

– правотворчості – для вдосконалення кримінального законодавства шляхом формулювання пропозицій з удосконалення Особливої частини КК України;

– правозастосовній діяльності – для вироблення роз'яснень для практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення;

– навчальному процесі – для підготовки відповідних розділів підручників та навчальних посібників, викладання навчальної дисципліни «Кримінальне право України. Особлива частина» тощо.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи оприлюднено на науково-практичних заходах, зокрема й міжнародних: «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування та перспективи удосконалення» (21–22 вересня 2012 р., м. Львів), «Актуальні

проблеми кримінальної відповідальності» (10–11 жовтня 2013 р., м. Харків), «Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (19–20 вересня 2014 р., м. Харків), «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (27 вересня 2014 р., м. Львів), «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції» (15 квітня 2016 р., м. Харків), «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (17–18 лютого 2017 р., м. Ужгород), «Юридическая наука в условиях евроинтеграции Украины и Молдовы: современные ориентиры правового развития» (24–25 березня 2017 р., м. Кишинів), «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції» (31 березня 2017 р., м. Харків), «Змагальність у кримінальному провадженні: історія, сучасність та зарубіжний досвід» (12–13 травня 2017 р. м. Хмельницький).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у 16 публікаціях, із них шість – у фахових наукових виданнях України, одна – у науковому періодичному виданні іноземної держави (Республіка Молдова) та дев'ять – тези виступів на науково-практичних заходах.

Структура дисертації. Робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, а також додатків. Загальний обсяг дисертації становить 236 сторінок, із яких основний текст – 174 сторінки, список використаних джерел – 36 сторінок (306 найменувань) та 8 додатків – 26 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження; вказано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; наведено нормативну, науково-теоретичну та емпіричну бази дисертації; сформульовано положення, що становлять наукову новизну роботи; вказано практичне значення одержаних результатів та наведено дані щодо їх апробації.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення» складається із двох підрозділів і присвячений аналізу наукових праць із проблематики дослідження та соціальної обумовленості існування статті про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення.

У *підрозділі 1.1 «Стан дослідження кримінальної відповідальності за незаконне збагачення в кримінальному праві України»* здійснено наукознавче дослідження інституту кримінальної відповідальності за незаконне збагачення в Україні. Із 2006 р. наукові дослідження кримінальної відповідальності за незаконне збагачення були відображені: у трьох кандидатських дисертаціях

таких авторів, як О. І. Гузоватий, О. П. Деніга, М. В. Кочеров; посібниках; науково-практичних коментарях законодавства; наукових статтях та доповідях на науково-практичних заходах. Встановлено низку дискусійних наукових проблем, що характеризують стан дослідження кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення.

У підрозділі 1.2 «Соціальна обумовленість існування статті про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення» на основі вироблених теорією кримінального права підстав криміналізації суспільно небезпечних діянь доведено соціальну необхідність існування норми, яка регламентує кримінальну відповідальність за незаконне збагачення. Виявлено наявність в Україні як соціальних, так і соціально-психологічних підстав для кримінально-правової заборони незаконного збагачення. Обґрунтовано висновок, що декриміналізація такого суспільно небезпечного діяння може спричинити суттєву прогалину у законодавстві й у спроможності держави реагувати на корупційні процеси.

Розділ 2 «Склад злочину «Незаконне збагачення» як юридична підстава кримінально-правової кваліфікації» складається із п'яти підрозділів, у яких досліджується об'єкт, предмет, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 368² КК України.

У підрозділі 2.1 «Об'єкт складу незаконного збагачення» на підставі аналізу суспільних відносин, які становлять об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 368² КК України, встановлено, що відповідне суспільно небезпечне діяння посягає на доволі широке коло суспільних відносин, заподіюючи їм істотну шкоду, що свідчить про багатооб'єктність досліджуваного складу злочину.

Родовим об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 368² КК України, запропоновано вважати правопорядок у сфері державного апарату, апарату місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій. Видовим об'єктом – правопорядок у сфері діяльності службових осіб державного апарату, місцевого самоврядування, державних, комунальних підприємств, установ та організацій. Основним безпосереднім об'єктом складу злочину «Незаконне збагачення» – суспільні відносини, які визначають порядок діяльності особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування щодо законності набуття активів у власність. Встановлено, що внаслідок вчинення злочину, передбаченого ст. 368² КК України, може бути заподіяна також шкода суспільним відносинам у сфері національної та економічної безпеки держави, які виступають додатковим об'єктом.

У підрозділі 2.2 «Предмет складу незаконного збагачення» з'ясовано, що мінімальний кримінально караний розмір предмета складу незаконного збагачення, який за чинним законодавством визначений як значний і

становить 1000 НМДГ, повинен бути знижений. Обґрунтованим, з точки зору кримінально-правового принципу справедливості, принципу криміналізації – процесуальної здійснюваності доказування, є мінімальний кримінально караний розмір предмета незаконного збагачення, який становить 500 НМДГ. Є всі підстави диференціювати кримінальну відповідальність за незаконне збагачення залежно від розміру предмета складу злочину.

У підрозділі 2.3 «Об'єктивна сторона складу незаконного збагачення» обґрунтовано, що у разі, коли відбувається зміна спрямування дії щодо набуття активів у власність зі суб'єкта складу незаконного збагачення безпосередньо на будь-яку іншу особу, то такі дії слід вважати переадресацією, оскільки фактично первинним набувачем активів є будь-яка інша особа. Тому кваліфікація діяння особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яке полягає у переадресації активів будь-якій іншій особі, за відповідною частиною ст. 368² КК України порушує правило *nullum crimen sine lege*, яке є одним із аспектів принципу законності кримінально-правової кваліфікації, оскільки порушує заборону застосування аналогії. Відтак запропоновано доповнити перелік альтернативних видів суспільно небезпечного діяння у складі незаконного збагачення вказівкою на переадресацію предмета відповідного складу злочину.

Встановлено, що визначальний вплив на кримінально-правову кваліфікацію злочину, передбаченого ст. 368² КК України, має обстановка вчиненого, оскільки незаконне збагачення особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, спричиняє шкоду об'єкту кримінально-правової охорони тим, що вчиняється особою у зв'язку з виконанням нею функцій держави або місцевого самоврядування. Запропоновано зміни до диспозиції ст. 368² КК України, зокрема формулювати обстановку вчинення злочину як «у зв'язку з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування», що дасть змогу охопити випадки незаконного збагачення особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, до, під час та після припинення виконання особою функцій держави або місцевого самоврядування.

У підрозділі 2.4 «Суб'єкт складу незаконного збагачення» встановлено, що формулювання суб'єкта аналізованого складу злочину здійснено за принципом спеціально-конкретного суб'єкта. Конститутивні ознаки спеціального суб'єкта основного складу злочину ст. 368² КК України зумовлюють наявність прогалін у кримінально-правовій забороні незаконного збагачення, усунення яких вбачається у зміні формулювання спеціального суб'єкта складу злочину, передбаченого ст. 368² ККУ, з урахуванням пропозиції про обстановку вчинення суспільно небезпечного діяння. Відтак запропоновано поняття суб'єкта незаконного збагачення сформулювати так: «особа, у зв'язку з виконанням нею функцій держави або місцевого самоврядування».

У підрозділі 2.5 «Суб'єктивна сторона складу незаконного збагачення» проаналізовано вину як єдину обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони цього складу злочину через її зміст, форму, соціальну сутність, ступінь та обсяг. Злочин, передбачений ст. 368² КК України, може бути вчинено лише з прямим умислом. Мотив і мета не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складу незаконного збагачення, а тому на кваліфікацію досліджуваного складу злочину не впливають.

Задля забезпечення процесуальної здійснюваності доказування суб'єктивної сторони незаконного збагачення запропоновано вдосконалення актів антикорупційного законодавства України.

У дисертації також запропоновано оптимальну, з точки зору забезпечення правильної кримінально-правової кваліфікації, конструкцію складу злочину «Незаконне збагачення».

Розділ 3 «Правила кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення» складається з трьох підрозділів, у яких досліджується співвідношення загальних, типових, видових правил кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення, видові правила кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення, розмежування складу незаконного збагачення зі складами злочинів, що мають із ним спільні ознаки, та відмежування його від складів адміністративних правопорушень.

У підрозділі 3.1 «Співвідношення загальних, типових і видових правил кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення» проаналізовано дію принципів кримінально-правової кваліфікації щодо незаконного збагачення, на підставі чого зроблено висновок, що не існує підстав для наявності винятків чи відходу від загального (однакового) застосування принципів кримінально-правової кваліфікації щодо незаконного збагачення. Застосування розроблених теорією кримінального права загальних і типових правил кримінально-правової кваліфікації дає змогу виробити видові правила кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення.

У підрозділі 3.2 «Видові правила кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення» виокремлено та обґрунтовано видові правила кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення з урахуванням стадії вчинення злочину, співучасті у злочині, множинності злочинів, обставин, що виключають злочинність діяння, зокрема виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

У підрозділі 3.3 «Розмежування складу незаконного збагачення зі складами злочинів, що мають з ним спільні ознаки та відмежування його від складів адміністративних правопорушень» визначено коло складів злочинів, із якими склад незаконного збагачення має спільні ознаки, що обумовлює необхідність їх розмежування. Це, зокрема, ті, що передбачені ст.ст. 191, 209,

354, 366¹, 368, 369². Проаналізовано зміст кожної зі спільних ознак наведених складів злочинів. Виявлено ознаки, за якими відрізняються склад незаконного збагачення від тих, що мають із ним спільні ознаки. Встановлено їхні функції у розмежуванні складів злочинів. Врешті, виявлено типи співвідношення складу незаконного збагачення зі складами злочинів, що мають із ним спільні ознаки. Встановлено, що склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172⁴ КУпАП «Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності», є частковим випадком кримінально караного незаконного збагачення. Кримінально-правова норма про незаконне збагачення та адміністративно-правова норма, яка міститься у диспозиції ст. 172⁵ КУпАП «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків», мають тип співвідношення як загальної і спеціальної норм.

ВИСНОВКИ

Виконане дослідження засвідчило актуальність задекларованої теми для науки і практики правозастосування у галузі кримінального права. Сформульовані видові правила кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення можуть бути використані не лише у практиці застосування права, а й стати основою для теоретично обґрунтованих законодавчих рішень в напрямку вдосконалення норми про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення. Окреслена мета дослідження досягнута шляхом всебічної розробки аспектів проблеми кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення. Зокрема, сформульовано низку положень, висновків та пропозицій щодо вдосконалення деяких законодавчих актів України щодо забезпечення реалізації кримінальної відповідальності за незаконне збагачення.

1. Здійснено наукознавче вивчення кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення, котре засвідчило, що, попри значну кількість праць із цієї проблематики, досі існують дискусійні положення та питання, які залишилися поза увагою науковців. Відтак невирішені питання піддано аналізу, а з приводу дискусійних положень наведено додаткові аргументи.

Підтверджено доцільність існування в Україні кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. У результаті комплексного аналізу соціальної обумовленості існування статті про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення аргументовано, що загалом криміналізація незаконного збагачення в Україні відповідає принципам криміналізації та є соціально обумовленою. Водночас зроблено висновок, що застосування статті про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення є неможливим без внесення змін і доповнень до регулятивного законодавства і запропоновано такі зміни.

2. Встановлено, що вирішення питань кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення за законодавством України не можливе без аналізу об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину «Незаконне збагачення». З'ясування цих положень є основою для вироблення видових правил кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення. На основі з'ясування конститутивних ознак терміно-поняття «активи у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами», встановлено, що таке законодавче формулювання предмета складу незаконного збагачення узгоджується із запропонованим у ст. 20 Конвенції ООН проти корупції формулюванням предмета відповідного складу злочину. Наведено додаткові аргументи з приводу недосконалості законодавчого визначення розміру предмета складу незаконного збагачення. Відтак обґрунтовано необхідність зменшити мінімальний кримінально караний розмір предмета складу незаконного збагачення та диференціювати кримінальну відповідальність за вчинення відповідного злочину залежно від розміру предмета.

З урахуванням положень, які викладені та обґрунтовані у роботі, запропоновано шляхи удосконалення норми, яка регламентує кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, щодо формулювання предмета, суспільно небезпечного діяння, обстановки вчинення злочину та суб'єкта складу злочину.

Таким чином, аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину «Незаконне збагачення» як юридичної підстави кримінально-правової кваліфікації відповідного складу злочину дав змогу виявити оптимальне формулювання законодавчої моделі кримінально караного незаконного збагачення з точки зору придатності для правильної кримінально-правової кваліфікації.

3. Дослідження видових правил кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення, як із позиції *de lege lata*, так і *de lege ferenda*, виконано шляхом критичного аналізу наявних у кримінально-правовій літературі відповідних теоретичних положень. Попри те, що у теорії кримінального права є певні напрацювання щодо кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення, система видових правил кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення досі не наводилися у кримінально-правовій літературі. Задля заповнення цієї прогалини сформульовано висновки, що стосуються застосування принципів кримінально-правової кваліфікації щодо незаконного збагачення, а також щодо дії кожного з типових правил кримінально-правової кваліфікації, які стосовно кваліфікації незаконного збагачення переходять на рівень видових правил.

Реалізація задач дисертаційної роботи здійснювалась не лише шляхом теоретичного осмислення наукової літератури, а й із використанням емпіричного матеріалу. На підставі аналізу 14 судових рішень (вироків, які є

актами застосування ст. 368² КК України, у редакції Закону України № 3207-VI), постановлених у справах про незаконне збагачення, здійснено оцінку існуючої правозастосовної практики кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення та розмежування відповідного складу злочину з іншими складами злочинів, які мають із ним спільні ознаки. Відтак проаналізовано 252 судові рішення, ухвалені у справах про: заволодіння чужим майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (45), про легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (34), про підкуп працівника підприємства, установи чи організації, про зловживання владою або службовим становищем (32), про прийняття пропозиції, обіцянки, одержання неправомірної вигоди (120), про зловживання впливом (21). З'ясовано, що існуюча практика кримінально-правової кваліфікації окремих злочинів, передбачених відповідними статтями, є непослідовною та суперечливою. В аспекті розмежування складів злочинів, передбачених ст. 368 КК України, та складу злочину «Незаконне збагачення» (застосування ст. 368² КК України у редакції Закону України № 3207-VI), констатовано, що сучасна правозастосовна практика не може слугувати критерієм істинності теоретичних положень.

Анкетування фахівців у сфері кримінальної юстиції, яке проводилося протягом 2016–2017 рр. у Львівській, Тернопільській та Хмельницькій областях (200 респондентів), було спрямоване на з'ясування думки респондентів щодо низки спірних питань кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення за законодавством України, що дало змогу застосувати отримані дані під час формулювання висновків та розробки пропозицій щодо вдосконалення кримінального та антикорупційного законодавства.

Критичний аналіз Конституції України, міжнародно-правових актів, чинних на території України, інших джерел кримінального права України (текстів: КК України 2001 р., КУпАП, 5 законів, якими вносилися зміни до ст. 368² КК України, актів чинного регулятивного законодавства у сфері запобігання корупції в Україні, рішень Конституційного Суду України, постанов Пленуму Верховного Суду України) та практики застосування права з урахуванням теоретичних узагальнень проблем кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення, дав підставу для оцінки чинного кримінального законодавства.

Відтак на основі обґрунтованих у роботі положень запропоновано шляхи вдосконалення законодавства в частині регламентації кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. Вдосконалення доцільно здійснювати передусім шляхом внесення змін і доповнень до ст. 368² КК України, виклавши її диспозиції у новій редакції. Запропоновано зміни і доповнення до актів регулятивного законодавства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ясінь І. М. Родовий та безпосередній об'єкти складу незаконного збагачення (ст. 368² КК України) / І. М. Ясінь // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2013. – № 3. – С. 369–379.
2. Ясінь І. М. Предмет складу злочину, передбаченого статтею 368² КК України / І. М. Ясінь // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2016. – № 1. – С. 286–298.
3. Ясінь І. М. Об'єктивна сторона складу злочину, передбачена статтею 368² КК України / І. М. Ясінь // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2016. – № 2. – С. 321–330.
4. Ясінь І. М. Состояние исследования проблемы уголовной ответственности за незаконное обогащение в уголовном праве Украины / И. Ясінь // *Leges Si Viata*. – 2016. – Іunie. – С. 150–155.
5. Ясінь І. М. Особливості суспільної небезпеки як підстави криміналізації незаконного збагачення за законодавством України / І. М. Ясінь // *Право і суспільство*. – 2016. – № 4. – С. 199–204.
6. Ясінь І. М. Пропозиції про внесення змін до регулятивного законодавства для реалізації кримінальної відповідальності за незаконне збагачення / І. М. Ясінь // *Порівняльно-аналітичне право*. – 2016. – № 6. – С. 243–247 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/6_2016/72.pdf.
7. Ясінь І. М. Кримінально-правова характеристика суб'єкта складу злочину «Незаконне збагачення» / І. М. Ясінь // *Юридичний науковий електронний журнал*. – 2017. – № 3. – С. 151–156 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lsey.org.ua/3_2017/45.pdf.
8. Ясінь І. М. Особливості об'єкта злочину, передбаченого ст. 368² Кримінального кодексу України / І. М. Ясінь // «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування та перспективи удосконалення»: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму (м. Львів, 21–22 вересня 2012 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – С. 454–458.
9. Ясінь І. М. Суспільно небезпечне діяння у складі злочину «Незаконне збагачення» / І. М. Ясінь // *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 10–11 жовтня 2013 р.). – Х.: «Право», 2013. – С. 783–787.
10. Ясінь І. М. Кримінально-правове дослідження окремих видів неправомірної вигоди, в межах складу злочину, передбаченого ст. 368² КК України / І. М. Ясінь // *Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 19–20 вересня 2014 р.). – Х.: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2014. – С. 82–84.

11. Ясінь І. М. Тлумачення об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 368² КК України / І. М. Ясінь // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: матеріали звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 17 жовтня 2014 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2014. – С. 434–438.

12. Ясінь І. М. Обстановка, як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 368² КК України / І. М. Ясінь // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 15 квітня 2016 р.). – Х.: ХНУВС, 2016. – С. 193–195.

13. Ясінь І. М. Суб'єктивна сторона незаконного збагачення / І. М. Ясінь // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 17–18 лютого 2017 р.). – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2017. – 224 с. – С. 167–171.

14. Ясінь І. М. Про формулювання обстановки вчинення злочину у диспозиції норми про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення / І. М. Ясінь // Юридическая наука в условиях евроинтеграции Украины и Молдовы: современные ориентиры правового развития: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Кишинів, 24–25 березня 2017 р.). – Кишинів, 2017. – 336 с. – С. 252–255.

15. Ясінь І. М. Субсидіарне застосування регулятивного законодавства у кримінально-правовій протидії корупції / І. М. Ясінь // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 31 березня 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. – Х.: ХНУВС, 2017. – 228 с. – С. 226–227.

16. Ясінь І. М. Доведення законності підстав набуття активів як право особи захищатися від обвинувачення в незаконному збагаченні у змагальному кримінальному провадженні / І. М. Ясінь // Змагальність у кримінальному провадженні: історія, сучасність та зарубіжний досвід: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 12–13 травня 2017 р.) / Хмельницький університет управління та права. – Хмельницький, 2017. – 119 с. – С. 111–117.

АНОТАЦІЯ

Ясінь І. М. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення за законодавством України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-

виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2018.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення за законодавством України.

У роботі проаналізовано концептуальні передумови кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення. Здійснено теоретичний аналіз ознак складу злочину «Незаконне збагачення» як юридичної підстави кримінально-правової кваліфікації, на основі чого запропоновано зміни до конструкції відповідного складу злочину.

Вироблено видові правила кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення за кримінальним правом України, як з точки зору *de lege lata*, так і *de lege ferenda*.

Ключові слова: незаконне збагачення; активи; набуття; передача; переадресація; особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; корупція.

АННОТАЦІЯ

Ясинь І. Н. Уголовно-правовая квалификация незаконного обогащения согласно законодательству Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел МВД Украины, Львов, 2018.

Диссертация является комплексным научным исследованием уголовно-правовой квалификации незаконного обогащения по законодательству Украины.

В работе проанализированы концептуальные предпосылки исследования уголовно-правовой квалификации незаконного обогащения. Обнаружено основания установления и существования уголовной ответственности за незаконное обогащение в Украине.

Осуществлен теоретический анализ состава преступления «Незаконное обогащение» как юридического основания уголовно-правовой квалификации. Предложено определение видового объекта преступления, предусмотренного ст. 368² УК Украины. Раскрыты уголовно-правовое содержание и структура общественных отношений, охраняемых соответственной нормой, на основании чего предложено определение непосредственного объекта состава преступления «незаконное обогащение». Установлено, что в результате совершения деяния, предусмотренного диспозицией статьи об уголовной ответственности за незаконное обогащение, причиняется вред не только тем общественным отношениям, на охрану которых непосредственно направлена

соответственная уголовно-правовая норма, но и другим отношениям, являющимися дополнительным объектом.

Раскрывается уголовно-правовое содержание терминопонятия «активы в значительном размере, законность оснований приобретения которых не подтверждено доказательствами» как предмета исследуемого состава преступления. Выяснено, что такое обозначение предмета состава незаконного обогащения в национальном законодательстве согласовывается с тем, что предложено в рекомендательной норме, закрепленной в Конвенции ООН против коррупции.

Обоснована необходимость уменьшения минимального уголовно-наказуемого размера предмета соответствующего состава преступления. Предложено дифференцировать уголовную ответственность за незаконное обогащение, в зависимости от размера предмета состава преступления, предусмотренного ст. 368² УК Украины. Обоснована целесообразность и необходимость дополнения списка альтернативных видов общественно опасного деяния с указанием на переадресацию предмета преступления, предусмотренного ст. 368² УК Украины. Обоснована идея усовершенствования конструкции состава незаконного обогащения таким признаком объективной стороны, как обстановка совершения преступления. В связи с чем предложено конкретное формулирование этого признака. Для реализации принципа уголовно-правового запрета – процессуальной выполнимости доказывания обстановки совершения преступления, субъективной стороны состава преступления, предоставлены предложения о внесении изменений в акты регулятивного законодательства.

Обоснована необходимость изменения формулировки специального субъекта состава преступления «незаконное обогащение» с учетом объективных признаков состава преступления.

Рассмотрено соотношение общих, типичных и видовых правил уголовно-правовой квалификации незаконного обогащения. Обнаружены и выработаны видовые правила уголовно-правовой квалификации незаконного обогащения согласно уголовному праву Украины. Анализ содержания конститутивных признаков составов преступлений дал возможность установить круг составов преступлений, с которым у состава незаконного обогащения есть общие признаки, а также обнаружить, что связи между соответствующими составами преступлений имеют разную типологию.

На основании проведенного научного исследования, анализа и обобщения материалов, обнародованных в средствах массовой информации, касательно официальных сообщений о получении неправомерной выгоды, анкетирования профессионалов в сфере уголовной юстиции сформированы заключения, а также разработаны статьи о внесении изменений и дополнений к УК Украины в части усовершенствования диспозиции статьи об уголовной

ответственности за незаконное обогащение, а также актов действующего регулятивного законодательства, что в субсидиарном порядке могут быть использованы с соответствующей уголовно-правовой нормой.

Ключевые слова: незаконное обогащение; активы; приобретение; передача; переадресация; лицо, уполномоченное на выполнение функций государства или местного самоуправления; коррупция.

ANNOTATION

Yasin I. M. Criminal and Legal Qualification of Illegal enrichment under the Law of Ukraine. – Manuscript rights reserved.

Thesis on scientific degree of Candidate of Legal Sciences on speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law – Lviv State University of Internal Affairs of the MIA of Ukraine, Lviv, 2018.

The Thesis is a complex scholarly research of the criminal and legal qualification of the illegal enrichment under the Law of Ukraine.

The Thesis analyses the conceptual preconditions of the criminal and legal qualification of the illegal enrichment. The theoretical analysis is provided of the elements of crime “Illegal enrichment” as legal grounds of the criminal and legal qualification based on which the changes were suggested to the construction of the corresponding crime elements.

The typical rules were elaborated of the criminal and legal qualification of illegal enrichment under the Criminal Law of Ukraine, both from *de lege lata* and *de lege ferenda* point of view.

Key words: illegal enrichment; assets; acquisition; transfer; readdressing; person authorized to fulfill the functions of the state or local government; corruption.

Підписано до друку 04.01.2018 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 154-17.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.